

УДК 821.163.41.02."19"

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ СЕРБСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-НЕОРЕАЛІСТІВ

Марія ВАСИЛИШИН

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра слов'янської філології,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: mari.vasylyshyn@gmail.com*

На прикладі огляду творчості Драгослава Михайловича, Милисава Савича, Видосава Стевановича – найпомітніших представників генерації сербської літератури 60–70-х років ХХ ст. – зроблено спробу виявити особливості використання мови у творах письменників-неореалістів.

Ключові слова: сербська література, неореалізм, Драгослав Михайлович, Милисав Савич, Видосав Стеванович, літературна візія.

Сербська література 60–70-х рр. ХХ ст. була позначена приходом нової генерації письменників, проза якої тяжіла до своєї відмови від домінуючих естетизму та формалізму. Ці письменники повертаються обличчям до конкретної життєвої реальності, наполягають на документалізмі та авторській достовірності. Предметом їхнього опису стає периферія суспільства, усе брудне та неестетичне. На перший план виступає раціоналізм, насичення тексту діалектизмами, жаргонізмами, розмовними (вуличними) елементами. На противагу літературі, що звично психологізує, ідеалізує, тлумачить, неореалістична література, виступаючи проти “літературності”, передусім фальшивої і солодкової, звертається до світу автентичного, узятого з перших рук, кривавого, брудного і сильного тим, що є світом маси.

Мова йде про модель оповіді, названу “неореалістичною” чи “прозою нового стилю”. Основні представники виокремились із загального току літературного процесу вже своїми першими книгами, як правило, збірками оповідань, які чітко засвідчили появу нової генерації прекрасних письменників. Нова прозова модель втілилась передусім у книгах Драгослава Михайловича, Видосава Стевановича, Милисава Савича, Мирослава Йосича Вишничка, які у тогочасну сербську прозу внесли і нові теми, і нові літературні форми. Їх цікавили сучасні теми, узяті зі щоденного життя, використовували при цьому мову вулиці чи мову вузького середовища, що стає могутнім засобом нового прозового виразу.

Ігнорування колишніх стереотипів набуває особливої актуальності у творчих експериментах Драгослава Михайловича (1930). Художньо новою у нього була саме

мова літературних персонажів. У першій збірці оповідань “Фреде, на добраніч” (1967) та романах “Коли цвіли гарбузи” (1968) і “Вінок Петрії” (1975) оповідь ведеться, здебільшого, від першої особи, а “нелітературна” мова оповідачів виражає певний вражаючий, іноді шокуючий життєвий досвід. Захоплений можливостями оповіді, Д. Михайлович використовує, так би мовити, “чужу мову”, соціально і діалектно марковану, що суперечить літературним стандартам, для побудови візії людської долі, візії меж і можливостей людської природи. Після прочитання його книг залишається надзвичайне враження, що межує з потрясінням, і не останню роль у цьому відіграє мова твору. Усі його перші романи та оповідання створюють ілюзію безпосереднього контакту з живим людським голосом. Його оповідачі у своїх сповідах постійно звертаються до невидимого, але присутнього слухача, яким є читач, користуються живою, розмовною мовою, яка відповідає їхньому походженню, освіті, життєвому досвіду і психічному складу. Наративна конструкція Д. Михайловича будується як імітація вірогідної усної сповіді, записаної на магнітофонну плівку без втручання письменника. Окрім цього, автор оповідань деперсоналізується, зникає з тексту. У той же час, нехтуючи певними правилами тогочасного письменства, письменник використовує у своєму літературному методі певний вид психоаналізу. Його персонажі здебільшого говорять самі про себе, спонтанно, як знають і вміють, без прикрас і приховувань. Їхні сповіді хвилюючі й сповнені горя, страху, туги, апатії, цинізму, відчаю та, інколи, – жертвовності і благородства.

Одним з найкращих прикладів такого новаторського підходу до письменства є роман Д. Михайловича “Вінок Петрії” (1973). У ньому панує дух заперечення, буденність стає тим, що література, не бажаючи більше оминати мовчанням, ставить у центр уваги. Наратив у романі має форму бесіди, у якій фіктивний оповідач – неосвічена селянка Петрія Джорджевич – ділиться власним досвідом та історією свого на диво нещасливого життя з невидимим співрозмовником. У романі автор використовує широкі можливості нового мовного середовища – діалекту. Читаючи цю книгу, ми наче чуємо автентичну мову персонажа. Ще один роман “Коли цвіли гарбузи” (1968), який теж вартий особливої уваги, також має форму монологічної сповіді: колишній боксер Люба Сретенович з белградської периферії Душановаца пригадує події кінця сорокових – початку п’ятдесятих років, які стали його вражаючою внутрішньою драмою та спричинились до його еміграції у Швецію. Люба розповідає свою “звичайну” і водночас вражаючу життєву історію про дружбу, про сімейне горе, про сестру, зґвалтовану його знайомим, та про помсту, сцена якої у романі – найвеличніша. Роман являє собою приклад доволі стиснутої форми і спрощеного наративу. Персонажі книги розмовляють мовою нелітературною, скупю і образною водночас. Уся мова пронизана белградським арго п’ятдесятих років ХХ століття. Використання арго є своєрідним засобом обійти табу, які встановило тогочасне суспільство комуністичної Югославії. Оповідь від першої особи у формі “казу” передбачає безпосередній зв’язок з персонажем і його долею. Замість того, щоб авторським голосом інформувати, описувати, пояснювати, письменник зникає і надає своєму героєві можливість промовляти до читача вголос,

створюючи ілюзію автентичності. Через те твір, написаний без патетики і так званих великих життєвих тем, є живим, зачаровує своєю спонтанністю, динамічністю, переконливістю.

Мова кожного твору Д. Михайловича різниться, але в кожному випадку вона є автентичною, наче записаною на плівку і відтвореною з неї, тобто набуває ознак “нелітературності”. Така різноплановість у використанні мови заради основного принципу неореалізму ще раз засвідчує неабиякий хист письменника і ширину його світоглядної позиції.

Серед письменників, які заклали підвалини неореалістичної літературної парадигми, особливе місце належить Милисаву Савичу (1945). Його нарративна стратегія, а також бачення перспектив розвитку тогочасної сербської прози мали свої особливості. Необхідність відмови від ідеалізованого зображення дійсності, повернення до життєвої буденності, використання фактографічного матеріалу він аргументував потребою переконливості художнього виразу і пов’язував це зі зникненням традиційного всезнаючого оповідача, який досі впевнено водив читача крізь свій художній світ. Замість спроб накинути читачеві власну інтерпретацію реальності, він відступає, позбавляє його своєї допомоги і займає необов’язкову й іронічну позицію спостерігача у ставленні до світу.

В усіх своїх творах М. Савич проілюстрував неприйняття літературних методів, які передбачають будь-яке трактування світу і сталий порядок літературних і життєвих цінностей. У першій збірці оповідань “Болгарський барак” (1969) М. Савич традиційну форму ретроспективної оповіді, яка передбачає принцип селекції, упорядкування й осмислення життєвого матеріалу, замінює “хронікою з клозетних стін” (“хроника са клозетских зидова”), здійснюючи таким чином неочікуване, провокативне зміщення кута зору, під яким читач дивиться на реальність та людську історію. Вживання вуличного жаргону і просторіччя виконує свою функцію. Використання вільнішої мови ще раз засвідчує характерне для М. Савича невизнання та ігнорування заборон і жорстких ідеологічних захисних знаків на персонажах і професіях.

Таким чином, проза М. Савича у контексті неореалістичної прози значно розширює концепцію реальності. Її оповідач розглядає клозетні стіни, проникає в робочі бараки, потяги, халупи, кав’ярні і ставить під сумнів людські цінності, анулює їх і пізніше знаходить їх там, де раніше прозаїк ніколи б не здогадався шукати. Герої цієї прози не вірять у паперовий намальований світ, у цінності, продиктовані місцевими можновладцями, а всі намальовані проекти випробовують людськими й життєвими ситуаціями й мірками у безпосередній сутичці зі злом, яке значною мірою присутнє у цій прозі. Персонажами оповідань збірки стала безпосередня провінційна молодь, кинута в ірраціональний світ явищ, – підлітки, дрібні злодії, хулігани, провінційні авторитети; їхні параметри – молодечий запал, задержуватість, помножені на емоційність. Їх інтелект “осідає” в замкнутій минучій дійсності, не виходячи за межі власного “я”, а сприйняття світу має відтінок побутово-приземлений, зрідка – романтично-піднесений. Такою є і їхня мова, проста, часом брутальна, щедро пересипана жаргоном, арго.

Твори Видосава Стевановича (1942) – визначного сербського поета, прозаїка, есеїста, літературного критика, драматурга – виникли як протест проти ідеологічного прикрашання, проти солодкої картини загальної соціалістичної пасторалі. У його їдкій, гострій прозі змальовано провінційне, брудне буття, його герої – хворі, неповноцінні істоти, спотворені морально і фізично. Автор належить до тих, хто не відчуває обмеження в питаннях літературних форм і легко експериментує. Твори В. Стевановича відзначаються справжнім екзистенційним жахом, розкриваючи трагедію життя у її численних проявах. Він не обмежується одним песимістичним припущенням, розвиваючи його у багатьох варіаціях, як це робить більшість його ровесників. У його творах світ постає як страхіття, як хаос індивідуальних та колективних бід та нещастя, як безкрайній занепад.

Усі зазначені особливості відображені у багатшаровому мовному оформленні роману В. Стевановича “Убогі” (1971), що став своєрідною хронікою занепаду однієї провінційної родини.

Мовне багатство “Убогих” базується, передусім, на чудовому авторському знанні мови і її відповідному поетичному застосуванні, тобто на перенесенні його відчуття мови на оповідача Константина Горчу, який використовує його у кілька способів. Мова для нього, передусім, є засобом комунікації зі світом. Однак мова у цьому творі набуває поетичного навантаження. Її поетичний рівень представлений архаїчною мовою, яка імпліцитно містить досить сильну поетичну потенцію. Застарілий тип виразу не використовують активно у спілкуванні, тому вже тільки використання в літературному творі архаїчної мови породжує асоціації з минулим. Вона може бути функціонально використана в творі не в інформативному, комунікативному сенсі як мова взагалі, а як певний посередник, що виражає авторське, тобто оповідачеве, ставлення до феномена мови і до феномена минулого. У таких випадках функція архаїчної мови може мати в літературному тексті іронічну природу, якщо апріорне ставлення суб'єкта до минулого як такого є негативним, або поетично-інвокативну, якщо почуття до мови минулого насичені пітетом чи емоційністю, викликаними ностальгією чи іншими подібними причинами. Очевидно, що у цьому випадку ставлення Константина Горчі до мови минулого не може бути іронічним і негативним. Проте негативним є його ставлення до багатьох виявів сучасності. У цьому випадку поетично інтонована архаїчна мова не має функції прямої комунікації з дійсністю, безпосереднього мовного вираження реальних понять, а виконує, перш за все, функцію суб'єктивного ставлення до мови як такої і до певного стилю мови як залишку минулого. Поетична функція і поетична тенденція очевидні. Вони виявляються також у деяких особливих, незвичних формах окремих слів, здебільшого довгих і складних, з архаїчними закінченнями, у ритмічному та музичному оформленні окремих фраз і цілих речень та фрагментів, у виразній музичній інтонації, часто риторичного чи біблійного характеру, у спеціально використаних поетичних формах – ворожіннях, прокляттях і т.д. Архаїчна мова у романі на своєму основному, початковому рівні має самоцінність і є незалежною від інших елементів твору.

Висока архаїчна забарвленість, експресивність, властива їм часова приуроченість виділяють застарілі слова серед інших стилістичних категорій, роблять їх цінним засобом художнього зображення дійсності. Через те, що вони рідко вживані в мові, архаїзми яскраві, своєрідні, контрастують з іншими загальноновживаними лексемами і тому вносять у текст певне емоційне напруження.

Багатство тексту в мовному плані зумовлене не лише суб'єктивною оповідачевою візією, звуком і формою окремих слів, а й багатоманітністю понять дійсності, яку споглядають і описують у цьому романі, а також певним загальним поетичним спрямуванням розповіді. Поетична функція говірки мотивується у романі власне через її зумовленість картинами дійсності, багатством і численністю предметів, їхніми зовнішніми і внутрішніми особливостями. Письменник, однак, свідомий того, що суб'єктивна основа мови швидко вичерпалася б, якби не була підтримана своєю об'єктивною, предметною обумовленістю. Таким чином суб'єктивний і об'єктивний рівні оповіді постійно переплітаються, надаючи особливого літературного значення і тексту в цілому, і його окремим частинам.

Деякі особливості вибору такого мовного рішення й оповідного методу представлені як наслідок поглядів на світ самого оповідача, Константина Горчі, його індивідуального відчуття реальності і власного місця в рамках тексту. Хоча він не втручається у природний розвиток подій і не вводить у текст свої суб'єктивні коментарі, обходячи класичного оповідача у творі, все ж дуже виразно, передусім шляхом використання індивідуалізованої мови, він бере участь у надаванні остаточної форми й значення багатьом уявленням про події роману. Константин Горча, однак, розповідає про події не зсередини (про їх безпосередній дійсний хід), а ззовні, ведучи розповідь про події, які в дійсності відбулись у далекому минулому. Таким чином твір представлено як суб'єктивну візію світу, у побудові якої і в реальному розвитку подій не брав участі його творець, який, з іншого боку, постійно наголошує на своїй присутності у тексті. Таким чином текст розколюється, ділиться на дві паралельні лінії, одна з яких подає об'єктивну картину дійсності, а інша – суб'єктивну, нерідко при цьому зводячи першу до суб'єктивного тону, до досить рівної й недистанційної хроніки, у якій ставлення до предмета оповіді залишається незмінним протягом цілого твору. У тому співвідношенні оповідача і предмета оповіді і знаходиться основна небезпека для тексту такого характеру. Адже завжди складно домогтися враження безпосереднього відтворення подій у тексті, якщо це не було метою оповіді, що задумана як розповідь про події. Попри те автор шляхом переплітання суб'єктивної й об'єктивної перспективи перетворив цю небезпеку на частини творчого задуму і вияв певної оповідної тенденції, яка найчастіше виправдовувала своє використання на рівні цілого тексту, тобто на рівні картини створеної реальності, що ґрунтується на уявній і конкретній творчій перспективі та їхній взаємодії у художньому тексті. Розширенням суб'єктивного видимого поля автору вдалося уникнути враження роздвоєності і потреби представити суб'єктивний рівень тексту як необхідність, наслідок і форму вияву об'єктивної картини світу. Подане у романі багатство реальності перебороло суб'єктивне уявлення про неї, затьмарило його і перетворило в особливу форму свого існування.

Роман “Убогі” на рівні загальної концепції і конкретного художнього втілення подає негативну в своїй основі візію реальності, яка існує і як умова появи літературного твору, і як його задум. Така візія стала водночас і умовою для свого заперечення у творі, і платформою для перетворення в іншу картину дійсності, яка має риси ідеальної або принаймні бажаної з погляду світобачення автора.

Можна цілком справедливо стверджувати, що для письменників-неореалістів мова стала могутнім засобом вияву повноти і виразності змісту творів. Деяке “спрощення” мови художніх творів у багатьох із них аж ніяк не знижує художньої вартості їхніх творів. Адже мова художньої літератури, як відомо, різниться від літературної мови тим, що вона підпорядковується певним завданням художньої мотивації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Јереміћ Љ.* Проза Видосава Стевановића. Нишчи / Љубиша Јереміћ // Нишчи / Видосав Стевановић. – Београд : Нолит, 1982. – С. 403–428.
2. *Михаиловић Д.* Кад су цветале тикве / Драгослав Михаиловић. – Нови сад : Матица српска, 1968. – 141 с.
3. *Михаиловић Д.* Петријин венац / Драгослав Михаиловић. – Београд : БИГЗ, 1994. – 395 с.
4. *Михаиловић Д.* Фреде, лаку ноћ / Драгослав Михаиловић. – Београд : Политика, 1990. – 230 с.
5. *Рибникар В.* Могућности приповедања: Огледи о новијој српској прози / Владислава Рибникар – Београд : БИГЗ, 1987. – 263 с.
6. *Савић М.* Пролазе ли возови Ибарском долином / Милисав Савић. – Рашка : Центар за културу “Градац”, 2001. – 202 с.
7. *Janković V.* “Petrijin venac” Dragoslava Mihailovića / Vladeta Janković. – Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1985. – 108 s.
8. *Jeremić D.M.* Kalejdoskop bede, poroka i patnje. Književni portret / D.M. Jeremić // Književne novine. – 1972 – God. XXIV. – Br. 408. – S. 7
9. *Jeremić Lj.* Proza novog stila: kritike i ogledi / Ljubiša Jeremić. – Beograd : Prosveta, 1978. – 353 s.
10. *Stevanović V.* Nišči / Vidosav Stevanović. – Beograd : BIGZ, 1990. – 403 s.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

STYLISTIC FEATURES OF WORKS OF SERBIAN WRITERS- NEOREALISMS

Mariya VASYLYSHYN

*The Ivan Franko National University of Lviv,
The Department of Slavic philology,
Universitetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: mari.vasylyshyn@gmail.com*

On the example of review of creation of Dragoslava Mikhailovicha, Milisava Savicha, Vidosava Stevanovicha – the most noticeable representatives of generation of Serbian literature of 60–70th age of 20th century – an attempt to find out the features of the use of language in works of writers-neorealisms is done

Key words: Serbian literature, neo-realizm, Dragoslav Mikhailovich, Milisav Savich, Vidosav Stevanovich, literary vision.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ СЕРБСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ-НЕОРЕАЛИСТОВ

Мария ВАСИЛИШИН

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра славянской филологии,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: mari.vasylyshyn@gmail.com*

На примере обзора творчества Драгослава Михайловича, Милисава Савича, Видосава Стевановича – самых заметных представителей генерации сербской литературы 60–70-х годов XX ст. – сделана попытка обнаружить особенности использования языка в произведениях писателей-неореалистов.

Ключевые слова: сербская литература, неореализм, Драгослав Михайлович, Милисав Савич, Видосав Стеванович, литературная визия.